

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 20 Volume: 5 Issue: 20

Kış 2012 Winter 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ÖTEKİ PERSPEKTİFİYLE OSMANLI KADINININ İRANLILARLA EVLENME YASAĞI

“THE PROHIBITION OF OTTOMAN WOMEN’S MARRIAGE WITH IRANIAN MEN THROUGH THE PERSPECTIVE OF THE OTHER”

İbrahim SERBESTOĞLU*

Özet

Kuruluş yıllarında Osmanlı Devleti’nden destek gören Safevi tarikatı, Şiîleşme ve siyasallaşma süreciyle beraber Osmanlılarca Rafizilikle yani *öteki* olmakla itham edilmiştir. Şah İsmail’in İran’da Safevi Devleti’ni kurmasıyla iki devlet meşruiyetini dinden alarak siyasi ve kültürel mücadeleye girişmiştir. Bu mücadelede Safevilerin, kültürel yayılma girişimlerini bertaraf etmek isteyen Osmanlı Devleti, II. Mahmud’dan itibaren Osmanlıların İranlılarla evlenmesinin yasaklamıştır. Bu yasak zamanla Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlenme yasağına dönüşerek Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarına kadar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İran, Evlilik, Şiî, Yasak.

Abstract

Safavid Cult, which had been supported by the Ottoman State during its founding years, was accused of being *rafizist* or just the other during the period of politicization and becoming Shi’i. When Shah İsmayil founded the Safavid State in Iran, two states started to struggle in the political and cultural aspects by getting their legitimates from the religion. During this struggle, the Ottoman State, who wanted to eliminate the expansion attempts of Safavids, prohibited the marriage of Ottomans with Iranian people beginning from the era of Mahmud II. This prohibition turned into the prohibition of Ottoman women’s marriage with Iranian men and it continued up to the first years of Turkish Republic.

Key Words: The Ottoman State, Iran, Marriage, Shi’i, Prohibition.

GİRİŞ

Öteki kavramı bizden olmayan veya mevcut kültürün içinde dışlanmış olan şekilde tanımlanmaktadır¹. Bu tanım doğal olarak ötekine bazı özellikler atfeder. Çünkü bir kimseyi veya grubu dışlamak psikolojik olarak bazı tatminkâr sebeplere dayanmalıdır. Bu nedenle ötekinin en bariz özelliği düzen bozucu olarak görülür. Toplum, düzen arayışının bir sonucu olarak, ortak konsensüsle oluşmuştur. Düzenin bozulmaması için dıştan gelecek yeni katılım ve etkilere önyargılı bakılır. *Bizim* istediğimiz farklılık ve değişim düzenin yeniden üretimi olarak algılandığı halde öteki, düzenin işleyişini sağlayan gelenek, yasa ve normların içini boşaltmakla

* Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

suçlanır. Toplumlar, iç çatışma ve sorunları çözerken ötekinin yani bir dış düşman veya bozguncunun varlığından yararlanırlar. Ötekinin tehlikesine karşı birlik, beraberlik ve toplumsal özellikler ön plana çıkartılır².

Homojen bir kütle olarak tanımlanan öteki, tümünden toplumun düşmanı ilan edilir. Oluşturulan önyargılarla *bizden birinin* ötekiyle ilişkide bulunması engellenmeye çalışılır. Olumsuz sıfatlar ve mesajlarla ötekileştirilenlerin topluma katılabilmek için tek çaresi hakim kültüre entegre olmaktır. Eğer entegrasyon gerçekleşmezse çatışma devam eder³.

I. İRANLILARIN ÖTEKİLEŞTİRİLMESİ SÜRECİ

Öteki modern bir kavram olmasına rağmen tarihi süreç içerisinde örneklerini görmek mümkündür. Osmanlı tebaasının İranlılarla evlilik yasağı ötekileştirmeye örnek oluşturmaktadır. İranlıların ötekileştirilmesi süreci Safevi tarikatının, Şiileşme ve siyasallaşmasıyla birlikte başlamıştır. Safevi tarikatının kurucusu Şeyh Safiyüddin'den itibaren Osmanlı Devleti, tarikatla herhangi bir sorun yaşamak bir yana, tarikata maddi destek dahi vermiştir⁴. Ancak Şeyh Hoca Ali ile başlayan siyasallaşma süreci Şeyh Cüneyt döneminde bariz şekilde ortaya konulunca Osmanlı Devleti'nin tutumu değişmeye başlamıştır⁵. Sultan II. Murad, Şeyh Cüneyt'in Anadolu'da ikametine müsaade etmemiştir. Fakat özellikle Timur'un, Ankara Savaşı sonrasında yanında götürdüğü Osmanlı esirlerinin, tarikat sayesinde affedilmeleri Safevilerin, Anadolu'daki etkinliğini arttırmıştır. Tarikata olan ilgi arttıkça Osmanlı Devleti, tarikatın Anadolu'daki etkinliğini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. II. Beyazıt, Safevi yandaşlarına idam ve sürgünle cezalandırıp, Edrebil'deki tekkeye gitmelerini yasaklamıştır. Fakat bu yasakların uygulanması pek de mümkün olmadığı gibi Safeviler, Şahkulu isyanıyla Anadolu'da adeta gövde gösterisi yapmıştır⁶.

Şah İsmail'in Safevi Devleti'ni kurmasıyla birlikte Osmanlılarla İranlılar arasında savaş süreci başlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in sert tedbirleriyle beraber Safevilerin, Osmanlı Devleti aleyhine sürdürdükleri siyaseten yayılma emelleri önlenmişse de kültürel etkileri sonlandırılmamıştır. Baba Zünnun, Kalender Çelebi, Nur Ali Halife gibi isyanlar Anadolu'da Safevi yandaşlarının kimlik bilinci oluşturmalarına katkı sağlamıştır⁷. Buna karşılık Osmanlı Devleti, *ehl-i sünnet* olarak tanımladığı tebaasının, *zındık*, *mülhit*⁸, *Rafizî* Safevilerle bağlantılarının olamayacağını ilan etmiştir⁹. Böylece ötekileştirilmiş olan Safevilerle beraber, Safevilere ait özellikler de bozgunculuğun bir göstergesi olarak ilan ediliyordu. Nitekim Osmanlı Devleti, *Rafizî* olarak adlandırdığı İran Şii kültürünün, topraklarında yayılmasını engellemek için Osmanlıların İranlılarla evlenmesini yasaklamıştır.

II. İRANLILARLA EVLİLİĞİN YASAKLANMASI ve YAŞANAN SORUNLAR

A. İranlılarla Evlilik Yasağının Başlangıcı

İslam hukukuna göre Müslüman kadının gayrimüslim erkekle evlenmesi yasaktır¹⁰. Müslümanlara mahsus bu yasakla birlikte Osmanlı Devleti, müstemenle evlenen gayrimüslim

² Sevil Özçalık, (2008). "Ötekileşme ve İşlevleri", *Karaburun III. Bilim Kongresi 4-7 Eylül 2008*, İzmir.

³ Özçalık, "Ötekileşme ve İşlevleri".

⁴ Faruk Söylemez, (2004). "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.17; s. 73.

⁵ Yusuf Küçükdağ- Bilal Dedeyev, (2009), "Safevilerin Nesebine Farklı Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6; s. 419-422.

⁶ Bilal Dedeyev, (2009). "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı- Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6; s. 127-130.

⁷ Ahmet Turan- Harun Yıldız, (2008). "Tarihten Günümüze Türk Aleviliği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26-27; s. 21-24.

⁸ Osmanlı Devleti'nin zındık ve mülhit algılaması hakkında kapsamlı bilgi için bk. Ahmet Yaşar Ocak (1998)., *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.- 17. Yüzyıllar)*, İstanbul.

⁹ Kanuni'nin ölümünden sonra İran Şahı, Osmanlı topraklarındaki fakir halka dağıtılması için bir miktar para gönderince Sultan II. Selim, ehl-i sünnet olan tebaasının İran'dan gelen sadakaya muhtaç olmadığını söyleyerek, paranın dağıtılmasına izin vermemiştir. Bk: Faruk Söylemez, "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı", s. 77.

¹⁰ Selma Eşkan, (2007). *İslâm Aile Hukukunda Evlilik Engeli Olarak Din Farkı Problemi*, (Atatürk Üniversitesi- Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

tebaası için de bazı yasaklar getirmiştir. Müstemmenle evlenen reaya kızlarının çocuklarının reayadan sayılması gerektiği bildirilmiştir. Ancak III. Selim'e kadar diğer devletlerle dostluğa binaen bu hükme uyulmamıştır. III. Selim, emlak ve arazi alım-satımında sorunlar yaşanması üzerine reayaya yönelik yasağın uygulanması talimatını verdi¹¹. Bu talimata uyulmamasından dolayıdır ki sonraki yıllarda ecebilerle Osmanlı reaya kızlarının evlendirilmemesi için yeni iradeler yayınlanmıştır¹².

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, mülkiyet sorunlarından dolayı reaya kızlarının müstemmenle evlenmelerini önlemeye çalışmaktadır. Buna ilave olarak II. Mahmud döneminden itibaren de İranlılarla da evlilik yasaklamıştır. Her ne kadar İran elçileri yasağa tepki göstermişler de II. Mahmud 6 Ocak 1822 tarihli fermanında, İstanbul ve etrafında bazı *ehl-i İslamın, İranlı ve meçhulünnesep* kişilerle evlilik yaptığı, *cahillerin* böylece *Şîî ve Rafizî* mezhebine meylettiklerinden bahisle bundan sonra bu tür evlilikleri yapanlar, sebep olanlar ve nikahı akdeden mahalle imamlarının cezalandırılacağı vurgulanıyordu. Fermanın devamında *böyle meçhulünnesep eşhasa kız verüb alanlar* ifadesiyle evlilik yasağının iki yönlü olduğu söyleniyordu¹³.

B. Evlilik Yasağının Etkisinin Arttırılması ve Uygulamalar

1. 6 Ekim 1874 Nizamnamesi

Tanzimat'ın ilanı ile beraber Batı hukukuna ayak uydurmaya çalışan Osmanlı Devleti, 1869 yılında tabiiyet kanununu yürürlüğe koydu. Fransız kanunundan esinlenerek hazırlanan Osmanlı Tabiiyet Kanunu, evlilikle birlikte kadının kocanın tabiiyetine geçmesini öngörüyordu¹⁴. Yalnız kanunda bahsedilenin Osmanlı kadını olduğu gerekçesiyle Fransa ve İtalya, kendi vatandaşları kadınların Osmanlı erkekleriyle evlenmeleri nedeniyle Osmanlı tabiiyetine geçemeyeceklerine karar vermiştir¹⁵. Bu sorunun çözümü için Babıâli, Osmanlı şebkenderlerinin görev ve yetkilerini düzenleyen nizamnamenin *tescil-i tabiiyet* kısmına bir madde ekleyerek, Osmanlı erkeğiyle evlenen kadının da Osmanlı tebaası sayılacağını belirtmiştir¹⁶.

Kadının tabiiyetini hukuksal çerçeveye oturtan Osmanlı Devleti, İran tabiiyetinde olanların tespiti için görev yapacak muhtelit komisyona gönderdiği 4 Eylül 1874 tarihli talimatla kimleri İran tebaası olarak kabul edeceğini belirtiyordu. Talimatnameye göre Osmanlı topraklarındaki İranlıların tespiti için İran diplomatik temsilciliklerinin hazırlayacağı defterler, evraklarıyla birlikte karma komisyonda incelenecektir. Komisyonun kararı sonrasında İran tebaası olarak kabul edileceklerin pasaportları onaylanacaktır. Aynı şekilde taşrada da oluşturulacak komisyon İran tabiiyeti iddialarını araştıracaktır. Osmanlı tebaası olduğu halde İran tabiiyeti iddiasında bulunanlardan, tabiiyet kanunundan evvel İran'a gidip üç yıl ikamet etmemiş veya izin almaksızın tabiiyet değiştirmiş olanların taleplerini reddedilecektir. Eğer yine de İran tabiiyeti iddiasında devam edenler olursa, bu kişiler üç ay içinde gayrimenkullerini satıp Osmanlı topraklarını terk edecektir. Üç aylık süre, kişilerin hakkında görülmekte olan dava varsa uzatılabilecektir. Sınır dışı edilenlerin isimleri ülkeden çıkışları esnasına deftere yazılacaktır. Çıkış işlemlerinin gerçekleştiği tarihten itibaren üç yıl geçmeden geri dönenler olursa bunların İran tabiiyetleri dikkate alınmayacaktır. Tabiiyet kanunundan evvel İran

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), *Cevdet Hariciye(C.HR)*, 1113; Ali İhsan Bağış, (1998). *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler Kapitülasyonlar Avrupalı Tüccarlar Beratlı Tüccarlar Hayriye Tüccarları 1750-1839*, Ankara, s. 47.

¹² BOA, *İrade-i Hariciye*, 3/116; BOA, *İrade-i Meclis-i Vala*, 5129.

¹³ BOA, *Hariciye Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO)*, 8/6; Mahmud Fuad (1312), *Tabiiyet*, İstanbul, s. 53-54; Rona Aybay, (1980), *Kadının Uyruluğu Üzerine Evlenmenin Tesiri*, Ankara, s. 69-71.

¹⁴ Bu açıdan bakıldığında aynı hükmün 21 Mart 1804 tarihli Fransız Medeni Kanununda, 1832 Avusturya, 1870 İngiltere ve Almanya, 1881 Belçika, 1889 İspanya, 1896 Rusya ve 1907 ABD kanunlarında bulunması kadının tabiiyeti hususunda Osmanlı Devleti'nin çağdaşlarıyla aynı paralelde ilerlediğini gösteriyordu. Bk: BOA, *Yıldız Esas Evrak*, 33/27; BOA, *Dahiliye Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ)*, 1-1/8-5; Aybay, *Kadının Uyruluğu Üzerine Evlenmenin Tesiri*, s. 3-8; İlhan Unat, (1966), *Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler- Mahkeme Kararları)*, Ankara, s. 19-23.

¹⁵ BOA, *Yıldız Resmî Maruzat (Y.A.RES)*, 61/62

¹⁶ Osman Fazıl Berki, (1946). "Türk Hukukunda Evlenmenin Tabiiyete Tesiri", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3/1; s. 49.

tabiiyetine geçmiş olup, elinde Osmanlı Devleti'nce tasdik edilmiş belge olanlarsa İran tebaası sayılacaktır¹⁷.

Babîali, muhtelit komisyona gönderdiği talimatnamede Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlenme yasağına değinmemiştir. Ancak aradan bir ay geçtikten sonra, 6 Ekim 1874 tarihinde yayınladığı nizamnameyle Osmanlı kadınının İranlılarla evlenmesi yasağının devam ettiğini bildirmiştir. Nizamnamenin birinci maddesi İranlılarla evlenmenin yasak olduğuna, ikinci maddesi nikah kıyan görevlilerinin cezalandırılacağını ifade ediyordu. Bu iki madde açısından nizamname, eskiye oranla yeni bir kısıtlama getirmiyordu. Fakat nizamnamenin üçüncü maddesi evlilik yasağını dinî boyutunun yanında dünyevî etkisini de dile getirerek, İranlılarla evlenen kadınları ve doğuracakları çocukları tabiiyet kanununa rağmen Osmanlı tebaası olarak kabul ediyordu. Çocuklar askerlik dahil her türlü yükümlülükten de sorumlu tutuluyordu¹⁸. Bu yasakla birlikte yaklaşık 22.000 kişi yasadışı evlilik yapmış oluyordu¹⁹.

2. İran'ın Yasağa İtirazı

Osmanlı tebaasının üzerinde nüfuzunu arttırmak isteyen İran yasağa hemen itiraz etti. İran Hariciye Nezareti, Tahran'daki Osmanlı sefaretine gönderdiği yazıda gerek İran'da gerekse Osmanlı topraklarında İran veya Osmanlı tabiiyetine geçmiş olanların müktesep tabiiyetlerinin tanınması gerektiğini bildirdi²⁰.

İran hariciyesi, yasağın kaldırılması girişiminden sonuç alamayınca konuyu uluslararası hukuk çerçevesine ele almaya çalışmıştır. İran'ın itirazının temelinde, Osmanlı topraklarında İran tebaası haricinde evlilik yasağı olmadığını, zaten böyle bir yasağın konulmasının *kavaid-i umumiyeye muhalif* olacağı fikri yatmaktadır. Ayrıca İran itirazını, böyle bir yasak konulursa ecnebiler de kendi tebaasından olan kadınların Osmanlı tebaasıyla evlenmelerini yasaklayabilecekleri, böylece evlilik sonrasında kadının tabiiyeti sorun haline gelebileceği savıyla desteklemeye çalışıyordu²¹.

Osmanlı Devleti, devletlerarası hukuk sorunu olmaması için yasağın sadece Müslüman Osmanlı kadınlarıyla İranlıların evliliğiyle sınırlı olduğunu bildirmektedir. Buna rağmen vilayetlerde nizamnamede *tebaa-i Osmaniye* ifadesi geçtiği için Osmanlı gayrimüslimlerini de kapsayıp kapsamadığı pek çok defa sorulmuştur. Yani Babîali'nin, yasağı sadece Müslüman kadınların İranlılarla evliliğine indirgemesi, İran'ın uluslararası sorun haline getirme girişimini önlemiştir²².

İran'ın itirazları karşısında Babîali, söz konusu yasağa karşılık İran'ın da kendi topraklarında Osmanlı tebaası için aynı türde yasak koyabileceğini söylemesi üzerine İran elçisi Esadullah Han, Osmanlı Hariciye Nazırı ile İranlıların İslamî kimliğini öne çıkartan bir görüşme yapmıştır. İran elçisi, *İranlılar Müslüman oldukları halde Osmanlı kadınlarıyla yaptıkları evliliklerden doğan çocukları askere alınıyor, babaları da her türlü mirastan mahrum kalıyor. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nde evlenen diğer devlet vatandaşlarının çocukları askere alınmıyor, Hristiyan olduğu halde babaları mirastan yoksun bırakılmıyor* diyordu²³.

Görüşmeler sonucunda İran elçisinin, Şeyhülislamın, yasak kararını onaylamadığını belirtmesi üzerine Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin görüşlerine başvuruldu. 8 Ocak 1894 tarihli cevabî mektubunda Cemaleddin Efendi, İran elçisine böyle bir şey söylemediğini, yalnız Adana'da bir miras meselesinden dolayı hangi devletin vatandaşı olursa olsun Müslüman ve

¹⁷ Unat, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 15-17.

¹⁸ Vahdettin Engin, (2004). "Aceme Kız Yok Verene Sopa Var", *Hürriyet Tarih*, (18.2.2004), s. 10.

¹⁹ Kemal Karpat, (2004). *İslâm'ın Siyasallaşması*, İstanbul, s. 368-374.

²⁰ BOA, *Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO)*, 104/29.

²¹ BOA, *Meclis-i Vükela (MV)*, 62/42.

²² BOA, MV, 52/3; BOA, *Dahiliye Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ)*, 2-5/7; BOA, DH. HMŞ, 9/59

²³ Engin, "Aceme Kız Yok Verene Sopa Var", s. 11.

Sünnî kişilerin İslam hukuku gereğince hiçbir şeyden muaf tutulamayacaklarını ifade ettiğini bildirdi. Babîâlî de bu cevap üzerine İranlıların taleplerini reddederek, dikkate almadı²⁴.

İran Tabiiyet Kanunu'nun on üçüncü maddesine göre aile reisine verilen tezkirenin tüm aile üyelerini kapsadığı savından hareketle evlilik yasağına tekrar itiraz ediliyordu²⁵. Bu itirazlara daha önce olumsuz yanıt veren Osmanlı Devleti, bu defa yasağın *ihtilaf-ı mezheb* esasına dayandığını söylüyordu²⁶.

Yapılan itirazlar sonucunda evlilik yasağının kaldırılmasına muvaffak olamayan İran, en azından nizamname öncesinde yapılan evliliklerin kapsam dışında tutulması için çalışmaktadır. İran sefaretinin, Bağdat ve Semaver'deki İran tebaasına zorla tezkire-i Osmaniye verildiğinden şikayet etmesi üzerine Meclis-i Vükela, yapılan işlemin hukuka uygun olduğunu bildirdi. Meclis-i Vükela'ya göre nizamnameden evvel yapılan evlilikler de yasak kapsamındadır²⁷.

İran'ın aldığı ret cevaplarına rağmen yasağın kaldırılması için girişimlerine devam etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti, her defasında yasağın devamından yana tavır sergilemiş ve başvuruları geri çevirmiştir²⁸.

3. Yasağın Çocuklara Yansıması

6 Ekim 1874 tarihli nizamnamenin üçüncü maddesine göre İranlılarla evlenen Osmanlı kadınlarının doğuracakları çocuklar Osmanlı tebaası kabul edilecekleri gibi askerlikle de mükellef tutulacaklardı. İran hükûmeti, evlilik yasağının kaldırılması için gösterdiği çabadan istediği neticeyi alamayınca en azında çocukların askerlik yükümlülüklerinin kaldırılmasına çalışıyordu. İran'ın girişimine karşılık Babîâlî, Tanzimat'ın ilanından sonra askerliğin Osmanlı tebaası Müslümanlara inhisarı dolayısıyla özellikle Irak havalisinde, çocuklarını askerlikten kurtarmak isteyen Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlilik yaptığını söylüyordu. Bunun önlenmesi için *ihtilaf-ı mezhebiyeden* doğan evlenme yasağına, bu tür evliliklerden doğacak çocukların askerlikle mükellef tutulmaları kararı eklenmiştir²⁹. Yasağın titizlikle uygulanması için de mahkemeler, belediyeler ve imamlara talimat gönderilmiştir³⁰.

İran, Osmanlı Devleti'nin almış olduğu karara karşı iki devlet arasında imzalanmış olan mukavelenamenin altıncı maddesini gündeme getirmektedir. Altıncı maddeye göre Osmanlı topraklarındaki İranlılar askerlikle mükellef tutulmayacaktır³¹. Oysa Osmanlı Devleti, İranlılarla evlenenlerden doğan çocukları İranlı değil, Osmanlı tebaası olarak kabul ediyordu. Ayrıca nizamnamenin her türlü itiraza rağmen uygulanacağını kesin bir dille ifade edildi³².

Osmanlı Devleti'nin nizamnamenin uygulanması hususundaki kesin tavrı karşısında İran sefareti, şahın teessüflerini bildirerek, nizamnamenin yürürlüğe girmesinden evvel doğan çocukların askerlikten muafiyetini gündeme getirdi. İran sefaretine göre uygulama devletlerarası usullere aykırıdır. Ancak buna rağmen evlilik yasağına uymayanların sınır dışına çıkartılmaları İran tarafından kabul edilmektedir³³.

İki ülke yetkilileri arasında yapılan görüşmeler sonucunda Osmanlı Devleti'nin tavrı açıktır. Yasağa rağmen İranlılarla evlenenlerin doğuracağı çocuklar askere alınacaktır. Askere alınmak istemeyenler Osmanlı topraklarını terk etmek zorundadır. Üstelik Osmanlı sınırlarının

²⁴ Engin, "Aceme Kız Yok Verene Sopa Var", s. 11.

²⁵ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 8/3

²⁶ BOA, DH. HMŞ, 29/12

²⁷ BOA, MV, 119/74; BOA, Dahiliye Nezareti İradî Kısım (DH. İD), 72/2

²⁸ Kern, Karen M. (2006). "Ottoman- Iranian Marriage and the Ottoman Legal Code, 1822-1926", *The Modern Middle East A Sourcebook for History*, Ed: Camron Michael Amir, Benjamin C. Fortna, Elizabeth B. Frierson, New York; 397.

²⁹ BOA, HR. HMŞ. İŞO, 8/6

³⁰ BOA, MV, 1/19

³¹ BOA, İrade-i Meclis-i Mahsus, 53/2372

³² BOA, MV, 14/16

³³ BOA, MV, 25/75

dışına çıktığı halde bir süre sonra geri dönenler yine askerlikle yükümlü olacaktır³⁴. Alınan bu karardan geri adım atılmayacağı çok geçmeden görüldü. Babası İranlı olduğu halde askere alınmak istenen bir gencin İran Sefareti aracılığıyla yaptığı itiraz, gencin annesinin Osmanlı tebaası olması gerekçesiyle reddedilmiştir³⁵.

Osmanlı Devleti'nin kesin tavrına rağmen İran, itirazlarından vazgeçmemiştir. Üstelik kısmen de olsa istediğini elde etmiştir. Yapılan girişimler sonucunda askere alma kanunundan önce doğan çocukların askerlikten muaf tutulmaları kararı alındı. Muafiyete rağmen çocuklar Osmanlı tebaası sayılıp, diğer yükümlülükleri yerine getireceklerdir³⁶.

4. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete: Yeni Düzenlemeler ve Değişim

II. Meşrutiyet Dönemi'nde de İranlılarla Osmanlı kadınlarının evlenmesini yasaklayan düzenleme yürürlüktedir. Irak havalisinde İranlılara zorla tezkire-i Osmaniye verilmesine yapılan itiraz *men-i izdivaç nizamnamesi* gerekçe gösterilerek reddedilmiştir³⁷. Bununla da yetinilmeyip evlilik akdinde devlet denetimini güçlendirmek ve usulsüz nikah kıyanlara karşı caydırıcı olması için bir takım yeni hukukî düzenlemeler yapılmıştır.

2 Eylül 1881 tarihli Sicil-i Nüfus Nizamnamesi'ne göre evlenecek olan Müslümanlar şeriye mahkemelerinden izin alacaklardı. Nikahı kıyan imam da evlenme tarihinden itibaren en geç on beş gün içinde nüfus idaresine evlenmenin akdedilmiş olduğunu bildiren bir ilmühaberi vermek zorundaydı. Beş gün içinde nüfus idarelerini haberdar etmeyen imamlar, yarım lira ceza öderlerdi. İlmühaberlerinde evlenenlerin adı, yaşı, ikametgâhı, eşlerin ebeveynlerinin adları, ikametgâhları, meslekleri ve dinleriyle şahitler hakkında bilgi bulunmaktadır. Mahalle veya köylerde verilen ilmühaberinin doğruluğunu kontrol etmek için izinname vermekle görevli memurlar ayda bir dolaşıp, nüfus idarelerine evlenenlerin isimlerini, oturdukları mahalle ve sokak adlarıyla ev numaralarını içeren listeyi gönderirdi. 18 Aralık 1884 tarihli Şurayı Devlet kararıyla da şeriye mahkemelerinden izin almaksızın nikah kıyan imamların savcılığa ihbar edilmeleri ve cezalandırılmaları istenmektedir³⁸.

İranlılarla Osmanlı kadınlarının evlenmesini yasaklayan nizamnamenin ikinci maddesine göre yasağa rağmen nikah akdini gerçekleştiren görevliler cezalandırılacaktır³⁹. Nizamnamedeki tehditkâr maddeye rağmen İranlılarla Osmanlı kadınlarının nikahları akdedilmiştir. Çünkü burada imama yüklenen görev dinî olmayıp, idari bir görevdir. Yani izin almaksızın nikah kıyılması dinen zorunlu olmadığından, bazı imamların nikah kıymaya devam ettikleri görülmüştür. Bunun üzerine 1913 tarihinde Osmanlı Ceza Kanunu'nun iki yüzüncü maddesine eklenen bir fıkrayla izinsiz nikah kıyanların üç aydan bir yıla kadar hapisleri öngörülüyordu. 1914 yılında yapılan yeni değişiklikle izinsiz evlenenlere bir aydan altı aya kadar hapis cezası getirilirken, nikahı kıyanların cezası da iki aydan bir seneye şeklinde değiştirilmiştir⁴⁰.

Kanun değişikliği İranlılarla evlenme yasağıyla doğrudan ilişkilidir. İranlılar söz konusu maddelerde belirtilen cezalara maruz kalmamak için kendilerini Osmanlı tebaası olarak göstermeye başlamıştır. Osmanlı hükûmeti, İranlıların kendilerini Osmanlı tebaası olarak bildirip, evlenmeleri halinde ceza kanununun yüz elli beşinci maddesine göre yalan beyandan hapis yatacaklarını, hapsin ardından da sınır dışı edileceklerini bildirmiştir⁴¹. Yasal düzenlemelerle nikah akdinin önüne geçilemeyince imam ve ihtiyar heyetlerine yönelik bir tebliğ yayınlandı. Tebliğ izinnamelerde kocanın, tezkire-i Osmaniyesi bulunduğu veya İran tabiiyetinde olmadığına dair ilgili dairece verilen tasdikli belge beyan edilmedikçe ilmühaberi

³⁴ BOA, MV, 27/49

³⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi, 1489/23

³⁶ BOA, DH. HMS, 9/59; BOA, HR. HMS. İŞO, 8/14

³⁷ BOA, DH. İD, 72/2

³⁸ Halil Cin, (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara, s. 287-288.

³⁹ BOA, MV, 26/62

⁴⁰ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 288.

⁴¹ BOA, Dahiliye Nezareti İrade-i Umumiye (DH. İUM), 19-23/5-74

düzenlenmemesini emrediyordu. Mahkemelerden de tarafların hüviyet ve tabiiyetlerini gösteren belgelere dikkat edilip izinname verilmemesi isteniyordu⁴².

II. Meşrutiyet döneminde aile hukukunda yapılan düzenlemelerle Osmanlı kadınının İranlılarla evlenmesi zorlaşırken, iktidardaki İttihatçıların, Azerilere müsamaha gösterdikleri görülmektedir. Bu değişiklikte Osmanlı politikasının İslamcılıktan Turancılığa dönüşümünün etkisi olduğu düşünülebilir⁴³.

Osmanlı kadınlarıyla İranlılar arasındaki evlilik yasağı Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etti. Yasak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da yürürlükte kaldığı halde 5 Mayıs 1926 tarihinde kaldırılmıştır⁴⁴.

SONUÇ

Öteki, modern bir kavram olmasına rağmen insanoğlunun kendini tanımlamasıyla birlikte var olmuştur. Toplumlar düzenini sağlamak ve sürdürmek için kendilerini ötekiyle mücadele etmek zorunda hissetmiştir. İktidarlar, suçlamalar ve yasaklarla ötekini toplumun gözünden düşürmeye çalışmış, yalnızlaştırma politikası izlemiştir. Ancak halk iktidarın ötekileştirme politikalarına her zaman itibar etmeyip, yasalarla da desteklenen yasakları dikkate almamıştır.

Osmanlı Devleti'nin İranlılarla evliliği yasaklayan uygulaması tarih içerisinde ötekileştirmeye bir örnektir. Kendisini Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak gören Osmanlı padişahları İslam dünyasının liderliği için Safevilerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Meşruiyetini İslam'ın Sünni yorumundan alan Osmanlılar karşısında Sefeviler Şii versiyonunu tercih etmiştir. Bu tercih siyasal mücadelenin altyapısıyla birlikte iki devlet için de kendini tanımlama yani ötekileştirmenin başlangıcıdır. Osmanlı iktidarı kendisini dinin aslını korumakla sorumlu ilan ederek toprakları üzerinde nüfuz kazanmaya çalışan Sefevilerle mücadele etmiştir. Mücadele yalnız savaş meydanlarında yaşanmamıştır. Anadolu'dan İran'a iki devletinde hakimiyeti altındaki insanlara getirilen yasaklar da bu çatışmanın bir parçasıdır. Bir diğer ifadeyle Osmanlı tebaasının İranlılarla evlenmesinin yasaklanması Osmanlı düzeninin devamlılığı için bir zorunluluk olarak görülmüştür. Sultan II. Mahmud döneminde başlatılan yasak, yüzyılın sonlarına doğru daha sıkı uygulanmaya çalışılmıştır. Tüm ikazlara rağmen toplumda tam anlamıyla destek bulamayan evlilik yasağı Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Ceveded Hariciye(C.HR)
BOA, Dahiliye Hukuk Müşavirliği (DH. HMs)
BOA, Dahiliye Nezareti İrade-i Umumiye (DH. İUM)
BOA, Dahiliye Nezareti İradî Kısım (DH. İD)
BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)
BOA, Hariciye Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR. HMs. İŞO)
BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO)
BOA, İrade-i Hariciye(İ.HR),
BOA, İrade-i Meclis-i Mahsus (İ.MMS)
BOA, İrade-i Meclis-i Vala(İ.MVL)
BOA, Meclis-i Vükela (MV)
BOA, Yıldız Esas Evrak (Y.EE)
BOA, Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES)

B. Araştırma Eserler

⁴² BOA, DH. İUM, 19-23/5-77

⁴³ Han Melik Sasanî, (2006). *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, Tercüme: Hakkı Uygur, İstanbul: Klasik Yayınları., s. 73-77.

⁴⁴ Aybay, *Kadının Uyuşu Üzerine Evlenmenin Tesiri*, s. 71.

<http://tdkterim.gov.tr/bts/>

- AYBAY, Rona (1980). *Kadının Uyrukluęu Üzerine Evlenmenin Tesiri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- BAĞIŞ, Ali İhsan (1998). *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler Kapitülasyonlar Avrupalı Tüccarlar Beratlı Tüccarlar Hayriye Tüccarları 1750-1839*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- BERKİ, Osman Fazıl (1946). "Türk Hukukunda Evlenmenin Tabiiyete Tesiri", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3/1; 46-61.
- CİN, Halil (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- DEDEYEV, Bilal (2009). "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı- Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6; 126-135.
- ENGİN, Vahdettin (2004). "Aceme Kız Yok Verene Sopa Var", *Hürriyet Tarih*, (18.2.2004); 10-11.
- EŞKAN, Selma (2007). *İslâm Aile Hukukunda Eolilik Engeli Olarak Din Farkı Problemi*, (Atatürk Üniversitesi- Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- KARPAT, Kemal (2004). *İslâm'ın Siyasallaşması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KERN, Karen M. (2006). "Ottoman- Iranian Marriage and the Ottoman Legal Code, 1822-1926", *The Modern Middle East A Sourcebook for History*, Ed: Camron Michael Amir, Benjamin C. Fortna, Elizabeth B. Frierson, New York; 395-400.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf - Bilal Dedeyev (2009). "Safevilerin Nesebine Farklı Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6; 416-424.
- MAHMUD Fuad (1312). *Tabiiyet*, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1998). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühlidler (15.- 17. Yüzyıllar)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- ÖZÇALIK, Sevil (2008). "Ötekileşme ve İşlevleri", *Karaburun III. Bilim Kongresi 4-7 Eylül 2008*, İzmir.
- SASANİ, Han Melik (2006). *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, Tercüme: Hakkı Uygur, İstanbul: Klasik Yayınları.
- SÖYLEMEZ, Faruk (2004). "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.17; 71-90.
- TURAN, Ahmet- Harun Yıldız (2008). "Tarihten Günümüze Türk Aleviliği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26-27; 11-24.
- UNAT, İlhan (1966). *Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler- Mahkeme Kararları)*, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları.